

Марія Зубрицька

Місія Києво-Могилянської академії: історико-культурні паралелі

Якби в українських університетах викладали обов'язковий курс чи навіть спецкурс «Історія інтелектуальних ідей» і в ньому особливе місце відводили ідеї університету чи ідеї вищої школи, то сьогодні наше студентство не мало б таких труднощів при спробі зіставлення вітчизняних освітніх реалій із зарубіжними. І в цьому контексті історія Києво-Могилянської академії стала б найкращим свідченням того, що освіта і наука не знають кордонів. Відколи українська академічна спільнота розпочала гарячі дискусії навколо переваг і недоліків запровадження принципів Болонської декларації у системі нашої вищої освіти, то і прибічників Болонського процесу, і його супротивників парадоксально об'єднала особлива потреба ставати на захист національних освітньо-наукових традицій. Численні неприхильники гармонізації нашої системи освіти із міжнародними системами вкладали в поняття «національні традиції» здебільшого радянський досвід із усіма його перевагами та недоліками. Усі ентузіасти реформ, добре обізнані з історією України, схилилися до вкорінення у глибше минуле: національні традиції вищої школи європейського зразка започаткувала Києво-Могилянська академія, яка для усіх свідомих українців є таким символом, абсолютною цінністю, як для італійців Болонський університет, для французів – Сорбонна, для англійців – Оксфорд чи Кембридж. Сьогодні це вже аксіома, яка не має і не може мати спростувань: Києво-Могилянська академія є яскравою ілюстрацією нашої органічної вписаності у європейський освітньо-науковий

ландшафт і найдавнішим проектом власне українського Університету зі своєю візією та місією.

Зародження і відродження Академії відбувалося у часи динамічних змін, які вимагали радикальних суспільних, культурних і духовних реформ. На успішні реформи, результативність яких розрахована не на рік чи десятки літ, а на століття, спроможні лише постаті з масштабним баченням перспективи, які легко долають межі свого часу і сміливо зазирають у майбутнє. Такі постаті має кожна нація, і саме вони творять галерею національної пам'яті. Тому кожна цивілізована країна дбайливо зберігає та архівує свою культурну пам'ять, щоб представляти її сучасникам у зручних і сприйнятливих для них модерних форматах. Зокрема, чимало країн запропонували свої проекти галерей національної пам'яті з візійно-візуальним представленням найвидатніших політичних і громадських діячів, а також діячів освіти, науки і культури. Ці галереї задля зручності й ширшого доступу розмістили навіть в інтернет-просторі. Україна, на жаль, іще не дозріла до проекту створення національної галереї видатних історичних постатей, які уособлюють нашу колективну пам'ять, творять основи нашого минулого і в часи найважчих випробовувань є джерелом нашої віри та сили. Найважливіше ж те, що вони в часі політичної, культурної та цивілізаційної невизначеності є наче світло маяка, до якого прямує корабель української одиссеї. Цей великий і величний корабель за назвою «Україна» вже шістнадцять років шукає в океані суцільної дезорієнтації власний курс, на тлі глобальних змін намагаючись відчайдушно зберегти свою ідентичність і нарешті, всупереч усіляким прогнозам, успішно завершити свою місію – повернутися до рідного дому, до Європи, яку в нього постійно викрадали саме тоді, коли вона з'являлася на обрії...

Якщо ми колись таки дозріємо до ідеї створення галереї національної пам'яті, то видатний духовний провідник і культурний діяч Петро Могила, митрополит київський, заслужено буде серед перших, бо його візія українського храму духу і науки має феноменальну здатність мандрувати віками і воскресати тоді, коли воскресає сила національного духу і пробуджується наше національне сумління. Можливо, коли б представники нашої інтелектуальної, політичної та державної еліти частіше вдивлялися в глибокий і проникливий погляд Петра Могилы або мали би мужність зіставити масштаб його мислення та діяння зі своїми, то сьогодні масштаб проблем української держави та україн-

ського суспільства був би не такий. Мабуть, ми стільки не говорили би про національну ідею, не ділили би навпіл Україну на Схід і Захід, не розпалювали би міжконфесійної неприязні, а навпаки, подібно до Петра Могили, навчилися б мислити глобально та діяти локально. Митрополит київський, якого виховували вчителі Львівської братської школи і який здобув високу освіту у Західній Європі, може слугувати для сучасної української еліти взірцем гармонії духу і чину, слова і діла. Це один із кількох в українській історії яскравих прикладів, коли велич духу однієї особи мала без перебільшення визначальний вплив на духовне, культурне та освітньо-наукове життя мешканців тих територій, які тепер належать чотирьом державам: Україні, Молдові, Білорусі та Росії. Йдеться про заснування не тільки Могилянської колегії, що згодом стала найбільшим освітньо-науковим осередком усієї Східної Європи, а й першої вищої школи в Ясах 1640 року.

Це унікальна постать, яка зуміла поєднати щиру відданість ідеалам і традиціям православного Сходу з глибоким розумінням традицій католицького Заходу і прагнула втілити синтез цих традицій у моделі Руської церкви. Саме Петро Могила був одним із основних авторів послання 1644 року до Папи Урбана VIII, у якому запропонував проект створення автономної української митрополії, що мала зберігати єдність як із константинопольським патріархом, так і з Папою Римським. Петро Могила своєю діяльністю вписав найсвітліші сторінки в історію духовного життя, культури, освіти та науки не лише України, а й усієї Східної Європи. За це вдячні нащадки не ставили йому пам'ятників, українське красне письменство не возвеличувало шляхетність його духу, а талановиті режисери не пробували вмістити широту його світогляду у формат майстерного кіносценарію. Натомість він сам звів пам'ятник нам, українцям, величі та незнищенності нашого духу, заклавши в ньому перспективу воскресіння і вічного повернення до джерел. Він подарував нам духовну святиню, без якої ми були б немислимі як цивілізована нація, – першу вищу школу. Укоріненість мислення Петра Могили у світ духовних цінностей, де площина розуму і віри не розмежовані, а схрещуються і творять точку опори для дії, стала орієнтиром для тодішньої еліти. Саме він уперше в історії нашої культури спробував утілити в життя ідею вищої школи – проповідувати мудрість як джерело будь-якого світла, а віру як проміння, що просвітлює всі наукові відкриття та освітні здобутки. Сучасники

доволі часто у своїх красномовних панегіриках образно порівнювали ентузіазм Петра Могили із сонцяюною енергією. Варто згадати хоча би панегірик Івана Калимона «Sol post occasum oriens...» з нагоди відвідування 1641 р. Петром Могилою курсу риторики в Колегіумі. Образ сонця і його проміння в ті часи використовували як алегорію світла, що його несуть освіта й наука.

Ще одна ініціатива, яка була вкрай необхідна для інституційного розвитку першої вищої школи в Україні, – це творення інтелектуальних спільнот із метою вирішення конкретних, стратегічно важливих на той час проблем. Разом зі своїми однопідприємцями Петро Могила об'єднав в інтелектуальний гурт тодішніх визначних учених і культурних діячів і символічно назвав його Могилянський Атеней. Саме ця спільнота опрацювала і проект «Православного ісповідання віри», який ухвалив Собор Православної церкви у Києві 1640 року, пізніше в Ясах 1641-го, а відтак остаточно затвердили всі східні патріархи 1663 року. Діяльність Могилянського Атеней, без жодного перебільшення, можна порівняти із заснуванням та діяльністю Лондонського королівського товариства (Royal Society), яке було засновано 1660 року. Попри релігійну та політичну стриманість королівського товариства та його зосередженість на природничо-наукових ідеях, структура самоорганізації обидвох академічних гуртів та їхні спроби розв'язувати соціальні проблеми і модернізувати суспільство за допомогою освіти й науки були майже ідентичні.

При заснуванні Києво-Могилянської академії структура навчального процесу відповідала тодішнім європейським освітнім тенденціям, і в його основі була концепція «*liberal arts education*». Цікаво, що тоді «*liberal arts*» перекладали українською як «визволені науки». Панегірик «Евхаристеріон або вдячність», який учні колегіуму присвятили Петрові Могилі 1632 року з нагоди Великодня, оспівує всі сім «визволених наук», у тому числі граматику, риторику, діалектику, арифметику, астрономію та геометрію. Це переконливе свідчення орієнтування на західні взірці університетської освіти.

Як і в більшості провідних університетів сучасності, в основу навчального процесу відродженої Києво-Могилянської академії всупереч тодішнім, та зрештою, ще й теперішнім освітнім реаліям також лягла концепція «вільних наук». І тоді, на початку 90-х, і навіть тепер, коли вже Україна офіційно заявила про вхо-

дження в європейській освітньо-науковий простір, це було, без перебільшення, надзвичайно радикальним рішенням, яке лібералізувало академічну атмосферу в Україні. Інший, у своїй сутності демократичний підхід до навчання, західна, відмінна від радянської система оцінювання, яку тільки недавно, через 15 років, запровадило Міністерство освіти і науки України як обов'язкову, гнучка модель творення різних форм студентського самоврядування, залучення до викладання найкращих викладачів із закордону та України, творчий дух вільнодумства в кожній ініціативі Академії – це все було настільки нове і далекосяжне, що не могло залишати осторонь не лише представників інтелектуальних кіл, а й українське суспільство. Усі ініціативи відродженої Києво-Могилянської академії, які рясним дощем спадали на, здавалось би, вже безплідний від моральної корозії, подвійних стандартів, нігілізму та зневіри ґрунт пострадянських реалій, по-суті, конституювали на освітньо-науковому ландшафті України **топос інакшості** – культурної, ментальної, духовної. Ця інакшість вимагала безпосередньої відповідальності всієї академічної спільноти Академії та її прихильників за загальну атмосферу в її стінах, за її імідж у суспільстві та її авторитет і місце на міжнародній академічній арені. І саме тому студенти та викладачі цього вищого навчального закладу подали всім іншим українським університетам свій кодекс академічних цінностей та чеснот, свою модель академічного етосу. Києво-Могилянська академія стала найвищим зразком академічного сумління і островом свободи, де «визволені науки» після мандрів віками знову повернулися в український храм освіти і науки. Сьогодні Національний університет «Києво-Могилянська академія» – один із небагатьох в Україні, що заслуговує на статус «національний», і чи не єдиний в Україні, який на етапі свого відродження заклав основи української моделі університетської автономії.

Відродження Академії чи не вперше в новітній історії України стало найяскравішим виявом солідарності всіх сегментів суспільства з інтелектуальною та державною елітою. І це був не тільки дух часу, коли суспільство поверталось до джерел і прагнуло асоціювати своє минуле зі славетними героїчними подіями чи історичними постатями, які вписали українські сторінки в загальноєвропейську історію. Завдяки своїй укоріненості в глибини національного духу та ментальності ідеї Петра Могили настільки закарбувалися в колективній пам'яті, що перетривали

через століття найважчих випробовувань і відродилися в новій іпостасі за найсприятливішої суспільно-політичної та духовно-культурної нагоди. Однак для відновлення місії Києво-Могилянської академії в новій історичній ситуації потрібні були не тільки сприятливі суспільні та політичні обставини, а й, що головне, той масштаб та візійність мислення, той аристократизм національного духу, історичні виміри яких були задані постаттю Петра Могили.

Феномен тягlosti духовних, культурних, освітньо-наукових традицій полягає в тому, що хтось неминуче повинен повсякчас оприсутнювати в новому форматі ті ідеї, які пронизують історичну свідомість народу. Хтось завжди повинен закласти цей перший камінь новобудови, в якій знайде оселю дух, що мандрував віками, надати форми і змісту ідеї, яка подібно до провідної зорі стає орієнтиром для кораблів, що збилися зі шляху. Для мене особисто однозначним є те, що відродження Києво-Могилянської академії навряд чи відбулося б разом із народженням нашої незалежності, коли б не стратегічне мислення В'ячеслава Брюховецького, оперте на глибокому знанні історії та культури свого народу, помножене на нестримне бажання тут і тепер здійснити українську мрію за допомогою нездоланної сили освіти й науки. Якби хтось тоді, на етапі відродження Києво-Могилянської академії, вів літопис подій, які б засвідчували форму і формат появи першого абсолютно інакшого університету на освітньо-науковому ландшафті новітньої України, то передусім у цьому літописі вражала б подиву гідна культура спілкування В'ячеслава Степановича з усіма потенційними інвесторами, меценатами, спонсорами і прихильниками його ініціативи. Я не бачила серед української інтелектуальної еліти постаті, яка б із такою переконливістю промовляла до всіх і водночас до кожного зокрема про потребу відбудови найдавнішої вищої школи в Україні. І ніколи в його численних інтерв'ю, виступах на телебаченні чи радіо не було навіть спроби ранжування індивідуальних чи інвестиційних внесків у відродження Академії на значущі чи менш значущі. Сьогодні сотні, а може, й тисячі українських родин мають почесну грамоту з підписом В'ячеслава Брюховецького з подякою за їхній внесок у цю благородну справу, і, що найважливіше, вони горді за свою причетність до цього значущого суспільного проекту. У процес відновлення Академії однаково були задіяні православна і греко-католицька церква, хоча саме тоді, на початку

90-х років, україножери пробували агресивно розпалювати між-конфесійні конфлікти в Україні.

В'ячеслав Брюховецький подавав усьому суспільству зразкові приклади єднання навколо справді державницьких і загально-суспільних ідей. Він володіє особливою комунікативною стратегією консолідації Сходу і Заходу, закладання основ українства без комплексів меншовартості, і щобільше, утвердження української марки елітарності. Це один із кількох університетів, де діти з усіх куточків України прагнуть здобувати знання, і студентство НаУКМА символізує не лише географічну, а й духовну єдність нашої країни – приклад майже феноменальний як на сьогоднішні освітні реалії, коли більшість університетів перетворилася на обласні чи, в кращому разі, на регіональні. Хай би як це гірко і прикро звучало для теперішньої політичної еліти в Україні, але суспільної консолідації їм таки варто вчитися на досвіді найуспішнішого українського освітнього проекту часів незалежності – на досвіді Києво-Могилянської академії. І саме тут їм варто навчитися принциповості та наполегливості в умінні мислити глобально та діяти локально. В'ячеслав Брюховецький може легко й доступно навчити будь-якого політика глибинного патріотизму, не прикритого порожньою пишномовністю, а власним прикладом вмілого перетворення ідей у дійсність. І насамкінець, саме тут усі, хто зневірився в нашій спроможності посісти гідне місце у світовому співтоваристві цивілізованих держав, можуть почерпнути чималий досвід української моделі конкурентоспроможності.

У Києво-Могилянській академії не навчається «золота молодь» у її переносному значенні, тут навчається золота молодь у прямому розумінні. Тут ніхто не побачить розкішних кабінетів чи непристойно дорогих автомобілів адміністрації, професури, студентства, оскільки показне демонстрування багатства чи гламуру є ознакою несмаку. Із часів відродження цей університет не знав жодного корупційного скандалу. Ця вища школа від часів свого заснування мала іншу візію та місію – найвищою цінністю тут вважали знання та вміння їх творчо застосувати. За це вміння бути інакшими на загальному тлі девальвації академічних цінностей В'ячеслав Брюховецький та академічна спільнота найдавнішого українського університету справедливо заслужили на однозначну суспільну оцінку та на загальносуспільне визнання.

Поза всіляким сумнівом, В'ячеслав Брюховецький увійде в історію української культури й освіти не лише як ініціатор відновлення першої найвищої школи в Україні, як перший керівник відродженої Києво-Могилянської академії і представник нового покоління українських ректорів із новим гуманістичним світоглядом, чіткою громадянською позицією та новою управлінською культурою. Він насправді є гідним репрезентантом національної галереї непересічних особистостей, які власним життям потверджують самопосягату найвищим духовним цінностям нашого народу. Лише такі особистості усвідомлюють вагомість минулого в закладанні основ теперішнього та у формуванні горизонту майбутнього. В'ячеслав Брюховецький згладив нашу провину і зменшив наш борг перед минулим: він уже півтора десятка літ зводить найвеличніший пам'ятник і Петрові Могилі, і нашому сьогоденню, і нашому майбутньому. Цей пам'ятник не бронзовий чи кам'яний, а пам'ятник духу, який оживає у чистих серцях і світлих головах молодих людей, які понесуть цей дух по всіх куточках України і всіх куточках світу. І вдячні студенти, які не приховують симпатій до свого керівника, як не приховували спудеї Могилянського Колегіуму своєї прихильності до Петра Могили, щодня добрими справами на користь українського суспільства перетворюватимуть українську мрію на дійсність. І це буде найвеличніший прижиттєвий пам'ятник самому В'ячеславу Брюховецькому – людині, котра вписала одну з найяскравіших сторінок у новітню історію України.